

ere, eta horiek ez dutela beren militanteen artean euskal kultur arloko askoz pertsona gehiago. Eta, behar izanez gero, betidaniko abertzaleak omen diren batzuk lehendik egin duten bezala, horrelakoak eros daitezkeela, fitxaketa milioidunekin.

Behiala —dinosauroen garaian edo—, abertsaletasuna «beren obretan ezagun» delakoaz neurtzen omen zen, eta alderdi edo talde baten eragin abertzalea bere ideologiari esker bertako kideen artean ereindako ohiturak, jarrerak eta lorturiko uztak justifikatzen zuten. Ideologiak hil direnetik xede hori supermerkatuan egin dugun azken erosketa berdin-berdin bete dezake. Argazki egokiak eta marketing pixka batek gainerakoa egiten du. Pasa eta ikusazue jaun-andreok, maskaraldi honetan guztiak balio du eta!

ANJEL LERTXUNDI

OINARRIKO PROPOSAMENA MILENIORAKO

Liburu aparta jaso dugu oraingoan, bozkario handiz jaso ere... Hitz horiekin hasten da Juan Garzia Garmendiaren *Itzalen itzal* liburuko seigarren kapitulua. Bego esana liburu aparta jaso dugula oraingoan.

Urtea ez omen da ona izan. Baina Durangoko Azoka oraindik ateetan, dagoeneko urteak ekarri dizkigu bi poema-liburu (Felipe Juaristiren *Laino artean zelatari* eta Rikardo Arregiren *Hari hauskorrak*) azpimarratzeko modukoak. Ez da uzta batere txarra. Izen handien proiektzioa eta kalitatea nahastu-zaleek badaukate zer erreparaturik zerrenda trinko horretan.

Garziaren liburua hartu dut komentagai nagusi. Literatura ren itzalen itzalak gai, gaur-gaurkoa da liburuaren planteamendua eta debaterako puntu asko eskaintzen dizkio euskal txozna literarioari.

Garziaren liburua sailkatu nahi, eta hasiera-hasieratik egiten dugu topo eztabaidarako dauzkagun arazoekin. Aski da Garziaren nobela ala ipuin-bilduma den galdetzea, testuko ezaugarrietara eta ezaugarrien analisi literarioraino heldu gabe

ere. Beste hainbat auzitan bezala, nomenklatura erabakitzeke daukagu gure honetan ere, eta etiketa batek, botilakoaren kalitatea bermetzen ez duen arren, eztabaidagaia finkatzen du eta hizkuntz nahasmen nagusien hastapeneko errua (eztabaidagairako terminologiaren zehazpen-eza) saihesten. Hizkuntz anbiguitateak bizitzaren eremu guztietara hedarazten du zehaztaperen-falta, gizateriaren diskurtsua itzalen itzal ilun bilakatzeraino.

Edozein modutara, liburua nobelatza hartzearen aldeko naiz. Kontrako jarrera ere zilegi litzateke, ordea, Juan Garziak ez baitzeukan antolamendu hibridoaz baliatu beste modurik, literatura beraren lurraldea deskribagai, eta lurralde horretako gertakizunak kontagai hartu ondoren.

Erakargarria da landa muga jakinik gabe hori, autoreak berak beste nonbait *isoprosa* kontzeptuaren bidez aztertzea proposatu duena. XIX. mendeko nobela, esploratzaileen eta deskubrimenduen eraginez eta inbidiaz, geografia fisiko ezezagunen egarriz bizi zen, mundu basatiko esperientzia paradisutarren bila baino areago, ezagutzaren beraren eskabidez. Ilusio iraganen nostalgia ere galdu dugunean, munduaren mugak ezagutu eta unti guztietako aukera guztiak —lemazain, marinel nahiz polizoi— bizi izan ondoren, idazkuntza (horra beste arazo terminologiko bat, *idazketa* hitzaren konnotapen fisikoak dakarkiguna) gelditzen da gaur esploragai eta unti. Idazkuntzaren eremu horretan bada zer esplotaturik, eta nahi dena kontatzen dela ere, irakurleak badaki zer aurkitu behar duen isoprosen landa definigaitzean: mundua benetan ezagutu ezinaren porrota —eta ez abentura!— nobelatzen duen idazketa.

Jeneroen mugetako liskarrak, tonuen abanikoa, pertsonaien mozorroak (*persona* mozorroa da latinez), ikuspuntuaren aniztasuna, orratza kultur erreferenteen bandan atzeratuaren dabilena, narratzailea, tonua... Idazkuntzatik kanpo dena da uda-gau bateko amets. Juan Garziaren ibilgoa idazkuntzaren korrontean egina da, hamaika hiri italiarretan barrena hamaika idazmolderen prosa trinko baten untzian.

Literaturaz ari da Garzia, gutaz ari da autorea. «Kondenatuak gaude gizakiok jakinminera —dio *Firenze* ipuineko hizarinarratzaileak—, jakitea geure kalterako datekeen kasuan

ere, geure kalterako datekeela aurrikusten dugun kasuan ere». *Pisa*-ko narratzailea, bere aldetik, ohar da metaforen arriskuaz: «Metafora bati jare egiten zaionean, sekula ez dago ziur jakiterik nondik itzul litekeen...». Gertakizunak oro eskema bakar batera errenditzea du gogamenetako bat *San Giminig-niano*-ko gutungileak: «Hainbatek lar erromantikotzat arbuia-tzen duen arkitektura italiarraren sailkapen hausertiar ezaguna, hots, estilo dramatikoak, lirikoa eta epikoa berezten dituen, ia *literalki* ulertzeko tentazio larria sortzen baita pape-rok irakurrita». *Siena*-koak erretorika moderno ustearen fafailaz ironizatzen du: «Dibulgazio erdi turistikoa eta xehetasun teknikoak nahasian emateko joera bitxia ageri zuen berriema-leak, Gianni Stalvecchio delako batek». Kulturaren kupula-pean babesten diren interes pertsonalak eta, hartara behartuz gero, datuen maneiaketa —batzuk gorde eta besteak agertuz— *Orvieto*-n. Edo *Roma*-n: «Esaten ez den egiak gero bere lekua hartzeko areagoko lana izaten du». Literatura kitcharen etekina; artistak erakusten duen obraren iraupena gauzatzeko lehia; artearen ispilutza eta espekulazioa...

Zer efektu luke historiak narradorearen inplikaziorik gabe?, galdetzen du *Venezia*-ko narratzaileak. Juan Garziaren liburuan barneistorio partikularrak daude (batzuk modu tradizionalera tajutuak, beste batzuk espekulazio gisa, edo asmabide modura), idazkuntza burutzeko manera desberdinak irudikatuz, historia orokorraren (idazkuntzaren beraren) baitan. Narradorearen inplikazioa, berriz, ahots eta tonu askotakoa da, jenero desberdinek eta ikuspuntuaren aniztasunak hartaratuta. Errejistro tonal horietan, baina, beti dago tonu orokorrari kontra-puntu egiten dion begirada: unerik lirikoek badute ukitu burlosoa, ironia garratzak aldero bihozbera, dramatismoak eszeptikoaren urrutiramendua...

Haatik, Juan Garziaren proposamenak ez liguke balioko (ez dakit gaurko; ez behintzat datorren mileniorako), baldin prosak eutsiko ez balio sarriegi baztertu dugun kontsiderazio guztiz garrantzitsua bati: zehaztasunak, itzalen itzalean argi egiteko modu horrek, lor dezake edertasuna, idazkuntza subjektibo eta intuiziozkoaren kontzeptu erromantikoegi batek (metafora bati jare egiten zaionean...) ukatzen duen bide beretik. Orain-goan jaso dugun liburu aparta, *Itzalen itzal*, lekuko.

Dena den, eta lan honen laburraren laburrak horretarata, nire burua liburu bakar bat aipatzera derrigortu dudanez, eta garrantzizko gertakizun orokorrago bat (hura ere bakarra) azpimarratzen hasita, itzulpengintza literarioaren gorakadak eta kalitateak ere zehaztasunaren aipatu gorabehera berorretara naramate.

Itzulpengintzan egin den ahalegina jotzen dut, batere zalan-tzarik gabe, azken urteotako euskal literaturan gertatu den albiste esanguratsuen. Itzulpengintza ari da hizkera literarioa eraikitzen, itzulpengintza ari da, zehaztasunaren bidetik, jokabide desberdinetarako bideak zabaltzen, zehaztasunean baizik ez baitaiteke oinarri aniztasuna.

Argi dezadan kontua: Garziari buruz ari nintzela esandako arenarabera, bide guztiek —zuzena nahiz metaforikoa, austeroa bezala barrokoa, jolasa eta paskina— zilegi izateaz gain, izan behar dute ibiltzeko modukoak ere, eta ibiltzerik ba ote dago denetarako sostengu litzatekeen hizkera literario bat jaso gabe? Sekula ez baldin badago jakiterik metafora batek har dezakeen bidea, are gutxiago ezagutuko dugu bide hori, bazterreko erretanak eta zangak markatu gabe. Hizkera literarioak ekarriko digu mugarrira, zehaztasunaren inguruan lortutako konbentzioak.

Alde izugarria dago idazle baten idazkeratik beste idazle batenera. Norbaitek esango du aberastasuna dela hori, baina ez dira gauza bera estilo anitzen aberastasuna eta eredu finkatu baten faltak eragindako diaspora.

Ez da hala, ordea, itzulpenaren kasuan; ez dago, hizkera literarioaren hormigoia dagokionez, halako alde izugarririk itzultzaile batetik bestera, nahiz batek Joyce itzuli eta besteak Sciascia. Hizkuntza normalduetan, irakurle arrunta ez da ohartu ere egiten noiz ari den original bat irakurtzen, noiz itzulpen bat.

Konbentzio bat osatzen ari dira itzultzaileak (literatura ere konbentzioa baita) alderdi morfosintaktikoetan, lexikoetan eta estilistikoetan. Idazleonek, bakoitza bere txoznatik, beste borroka-klase baten trazak ditu. Ez dirudi ohartu garenik zer nolako laguntza eskaintzen dion Matias Mujikak landutako *Gauaren muturrerainoko bidaia* bezalako Célineren itzulpen batek hizkera literario horren eraikuntzari, sorkuntza-lan

gehienen —*guztienen* ezin esan, besteak beste Garziaren liburuaz oztopo— idazlanen aldean.

Beste modu batera ere formula daiteke gorabehera: inoiz esan dudanez, idazleok itzultzaile mentalak gara (euskara ez beste hizkuntzetan irakurtzen dugu batez ere); inork ez digu, ordea, pentsatzen genuen eta idazten dugunaren arteko lotura eta zehaztasuna eskatzen, inork ez baitu ezagutzen burutik pasa zitzaiguna. Tranpa egin dezakegu; eragozpena saihestu; berez korapilotsu zena, lautu; laua denarekin, alfonbra ehundu; alfonbra gainean ibiliz, dotore plantak egin... Estrategia sozio-linguistikoetarako zilegi gerta daitekeen euskara erraza (?) delakoaren atzean ezkututzen den diskurtsuak luizi espresiboa eta itsumena ezarri nahi dizkigu literaturaren aldareko meza-emaile.

Xenpelarrak iragarri bezala, guren itsu batek ikusi beharko du etxea erretzen.

XABIER MENDIGUREN

TRIKRISIA

Crisis? What crisis? Hamar urte pasatxo dira euskal literaturara hurbildu nintzela eta orduan ere krisi-hotsak zebiltzan, aldi luze edo labur honetan tarteka baizik isildu ez direnak; egia osoa esatera, ni ere bekatari nauzue, krisiaz aritu bainaiz inoizka bederen. Honetara ezkerro, krisian egote hau euskal literaturaren —eta euskal kulturaren, beharbada orobat euskal izate osoaren— ohizko eta berezko egoera eta izaera dela onartu beharko genuke.

Eta hala ere, joan mendeko UEUko literatura-ikastaroan beste hitzik ez omen zen, krisia gora eta krisia behera, harik eta Gorka Arrese iritsi eta, arloko sailburua bailitzan, hori dena kontu hutsa, lantu jotze hutsala zela esan zigun arte, garairik oparoenean bizi garela edo. Eskertu egin behar zaio Gorka adiskideari negarrontzien biltzarrari adarra jo izana eta hitza